

ЧАСТИНА ПЕРША

Тіні минулого

Я там побував зовсім недавно, тож добре пам'ятаю характерні сцени повсякденного життя, обличчя людей, яких там зустрів, їхні голоси і жести.

Я побачив силу-силенну залізниць із вагонами потягів, напхом напханими пасажирами й вантажами, що їх сюди-туди — із заходу на схід і назад — тягають величезні локомотиви.

На станціях стримлять угору елеватори, до яких восени після жнив фермери з поблизьких господарств звозять мільйони пудів добірної пшениці. Цілі стада породистої худоби відпроваджувано звідси на знамениті чиказькі бійні.

Повсюди — людські мурашники: ще десять років тому нікому невідомі, а нині чудові комфортабельні містечка з бурхливим, суто американським життям, що вирує в них, із солідними газетами, музеями й університетами, готові позмагатися з визнаними культурними центрами Європи.

Мені траплялося бачити величезні фабрики й заводи з потужними машинами та верстатами, що з них деякі урухомлювано за допомогою пари, а інші — електрики. Ген попід хмари з їхніх тонких цегляних труб виповзає клубками рудувато-чорний дим, а в повітрі висить їдуча кіптява, що товстим шаром пилу вкриває листя дерев і траву навколо. На багато миль довкола здригається земля від могутніх ударів тисячотонного молота, що кує залізо й штампує сталь.

Численними шосе, що, здається, оперезали цілу землю, мчать лискучі автомобілі, залишаючи позаду себе хмари з вихлопних газів і пилу.

Над нестримними потоками і глибокими проваллями понавішувано сплетені з тонкого металу містки, а небом іноді пропливає велетенська голка з платформою під нею — керована повітряна куля.

Уночі вулиці міст і містечок залиті яскравим електричним світлом, джерелом якого стали упокорені людською волею водоспади.



Я бачив стрімкі, бурхливі річки — водні артерії Далекого Заходу, якими нині курсують пароплави і сплавають ліс.

Я побував і в тих лісах, де аж кипить робота: будуються лісопильні й цілі заводи для будівельного виробництва, крізь гущавину й нетрі прокладено залізничні колії, якими з лісу вивозять уже готові будиночки.

Побував я і в горах, які й досі намагаються чинити опір свавіллю людини; на перший погляд здається, ніби природі вдалося оборонити тут свою свободу. Проте це лише ілюзія: глибоко в надрах копошиться рудокоп, скелі прохромлюють тунелі із залізничним полотном, а над скелястими урвищами висять телеграфні дроти.

І ще — я бачив індіанців.

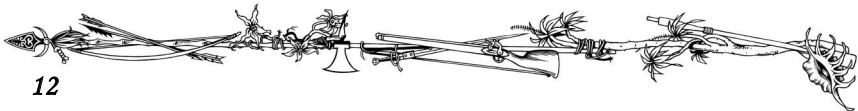
З'юрмившись на перонах станцій, вони очікували прибуття чергового потягу зі щедрими пасажирами, жebraвали або приторговували жалюгідними фабричними дрібними виробами, походженням із Чикаго та Бостона, видаючи їх за витвори індіанських скво¹. Нащадки колишніх гордих повелителів Далекого Заходу тепер продавали фабричні луки, стріли, мокасини й томагавки.

Їх, колишніх господарів цілого материка, представників непокірного, волелюбного індіанського народу, з «доброї» волі американської влади тепер зігнано в резервації, на жалюгідні клаптики майже безплідної землі, колись цілковито їхньої. Тут нащадки гордих апачів, сіу, чорноногих і делаварів відвідують народні школи, зубрять таблицю множення і сліпають над мудровою англійською граматиною.

Мені траплялися люди, про яких я спершу думав, що вони трапери² — ті шукачі пригод, які колись ризикували життям, пробираючись у найвіддаленіші місця Далекого Заходу.

¹ Скво — жінка-індіанка.

² Трапер — мисливець на хутрових звірів у Північній Америці.



Але вони виявилися не тими траперами, що про них пишуть старі романи; це були безжальні мисливці, які промишляли тим, що винищували залишки дивом уцілілих бізонів, яких іще подекуди можна було подибувати в преріях.

Зустрічав я й цілі каравани переселенців — але не колишніх сміливих скватерів, які колись із рушницями й сокирами в руках освоювали нові землі Америки. Сучасні переселенці — це збігли з Європи білі раби, гнані голодом, згодні на найважчу роботу на шахтах, заводах і безкраїх полях земельних магнатів Далекого Заходу.

Такі картини цього романтичного краю постали переді мною зовсім нещодавно, мало не вчора.

Я відчув глибокий сум і збентеження.

І нехай хтось із захватом тішиться скупченнями потворних жител, високими трубами, що димочадять під небом, безліччю автомобілів, натовпами закіптявлених рудокопів, виснаженою землею, рестораціями, кінематографом, електрикою, газетами, фабриками, елеваторами — одне слово, усім тим, що зветься цивілізацією.

Мені ж на це дивитися нестерпно важко.

Бо я добре пам'ятаю, якими були ці землі давніше, колись. Занадто добре пам'ятаю.

За тих часів у степах бродили стадами величезні бізони і табунами — дикі мустанги. Там у своїх поселеннях жили індіанці, які ще вважали себе володарями безкраїх просторів родючої землі, горді воїни з палаючими очима, які не схиляли голови ні перед ким.

Я пам'ятаю період безжальних кривавих сутичок, коли Штати щосили намагалися підкорити волелюбних червоношкірих. До чого призведе ця боротьба, було зрозуміло вже тоді.

У ній зіткнулися два світи: один — світ мисливців і кочівників, людей, які жили в гармонії з природою і самі були її частиною; другий — жорстокий світ ін-



дустріальної культури, що безжально підкорює і грубо гвалтує цю природу.

І перший світ корінних жителів Північної Америки програв свою битву зі світом янкі.

Це був час жорстокої, відчайдушної й драматичної боротьби, яка стерла з лиця землі цілі племена індіанців. Вони вимерли, як і стада бізонів, тож пам'ять про них збереглася тільки в легендах.

Та іноді про те, що тут колись жили червоношкірі, нагадують дивом уцілілі незвичні назви річок, ущелин, струмків та пагорбів, а мешканці жалюгідних селищ у резерваціях зовсім не схожі на тих відчайдушних і хоробрих індіанців, які колись так героїчно боролися за свою незалежність.

Лише високі кургани, під якими спочивають загиблі в жорстоких боях звитяжні вожді індіанців, нагадують про їхні криваві війни з білолицими.

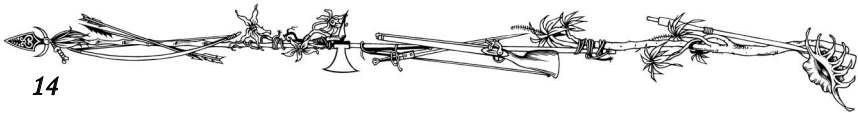
І в моїй пам'яті постає той колишній Далекий Захід, яким він був у пору моєї юності. Я ніби бачу печальні тіні воїнів останньої великої битви червоношкірих проти янкі. Ніби чую їхні голоси, що глухо лунають із закинутих могил. Мене оточують примари минулого...

Не так давно ці примари були живими людьми із плоті й крові. І я знову згадую все пережите і почуте, мимоволі подумки занурюючись у минуле, яке неможливо забути.

І хай це минуле живе лише в уяві. Хай більше не залишилося живих свідків тієї війни і навіть напоєні кров'ю землі, де вона бушувала, стали іншими — легенди зберегли їхні імена.

Я присвячую свою розповідь тіням минулого — їхнім подвигам і ганьбі, їхній любові й ненависті, їхнім бідам і радощам, їхнім перемогам і поразкам — усьому тому, що безслідно зникло і більше ніколи не повернеться...

Я розповім вам правдиву історію освоєння Далекого Заходу.



УЩЕЛИНА СМЕРТІ

— Здається, неспокійна нині буде в нас нічка! — зауважив високорослий м'язистий чолов'яга років сорока з гаком у мундирі офіцера Федеральної армії.

Це відомий в армії полковник Деванделль звертався до членів свого невеликого, нашвидку зібраного загону. Більшість із них була ковбоями, і лише чверть — солдатами прикордонних військ регулярної армії.

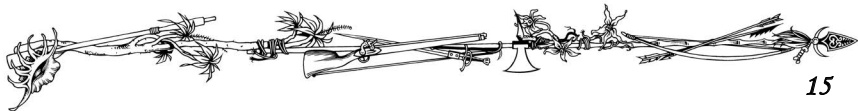
Коли з'ясувалося, що індіанці готують напад на селища білих поселенців, полковникові було наказано терміново вирушити зі своїм загonom до знаменитої розпадини гірського пасма Ларамі, відомої як Ущелина Смерті.

— Пospати нам точно не доведеться. Нападу індіанців, скоріш за все, слід чекати з ущелини, тож наказую всім триматися разом! — сторожко роззирнувшись навсібіч, мовив полковник.

Досвідчений солдат, який за свою військову кар'єру побував у бувальцях, провівши півжиття у битвах і походах, — спершу на території Мексики, а потім на землях Далекого Заходу — не помилився: ніч і справді видалася неспокійною.

Над гірським пасмом, що тяглося від Вайомінга до кордонів Колорадо, нависли важкі грозові хмари, раз по раз було чутно виляски грому. І скоро з неба хлинули потоки дощу, та з такою силою, що навіть вартові покинули свої пости й поховалися у фургонах.

Вартувати залишилися двоє молодих солдатів — брати Гаррі та Джордж. Обидва були траперами, і до того, як пристати до загону Деванделля, часто супроводжували каравани переселенців або ж доставляли термінові донесення, бувало, й за гіршої погоди, тож їх важко було налякати громом і зливою. Утім від крижаної зливи вони все ж сховалися під виступом скелі.



— Ну що, Гаррі, видно бодай щось? — спитав Джордж — вродливий, смуглявий, як метис, із блискучими очима.

— Нічогісінько, брате! — відповів Гаррі.

У спалахові блискавки на мить окреслилося його обличчя — таке ж смугляве, як у брата, з такими ж блискучими очима. Вони були достоту схожі між собою, проте Гаррі здавався на вигляд старшим за Джорджа: був вищий на зріст, мускулистіший і ширший у плечах.

— Мені здається, той індіанець, який уже тричі поривався вискочити з ущелини, скориставшись грозою, все ж спробує прослизнути повз наш табір. Напевно, йому наказано доставити важливе донесення бунтівним племенам, — зауважив Джордж.

— А мені здається, брате, що він дістане від мене добрячу порцію свинцю, якщо тільки спробує це зробити! — відповів Гаррі й додав загрозово: — Хай тільки спробує, я йому покажу!

— Але ж чесни свинцю не бояться, і ми обидва це чудово знаємо!

— Слушно кажеш! Моя рушниця, як видно із зарубок на прикладі, забрала життя вже в десятка червоношкірих, але, їй-богу, ці індіанці б'ються, як скажені, хоча й лізуть просто на кулі!

— Атож! У мене на прикладі всього сім зарубок, а на додачу — дві на тілі, і вони дуже повільно гояться! — відповів Джордж. — Пильнуй, брате! Полковник правду каже: бою нам не уникнути. Найменше, чого б хотілося, це з мисливця перетворитися на дичину!

— Нутром чую: цей бісів індіанець неодмінно спробує вилізти з ущелини ще раз. У спалахові блискавки я міг би його вкласти. Твій порох не відсирів? Якщо схиблю, вся надія на тебе!

— Я обгорнув карабін курткою, тож мій порох залишився сухим, — відповів Джордж. — Чорт забирай! Поглянь-но, що воно там? Невже вершник?



Яскравий спалах блискавки осяяв землю. Крізь пелену дощу й туману стало видно контури скель, зловісні кошлаті хмари, що швидко мчали по небу. Коли знову загуркотів грім, обидва солдати кинулися до виходу з Ущелини Смерті.

Раптом неподалік від братів на вузькій звивистій стежці над самою прірвою, немов привид, виник стрункий індіанський вершник у головному уборі з пір'я, під ним був чудовий баский кінь — білий, з густою довгою гривною. На якусь мить траперам здалося, що вершник не сам.

— Гаррі, стріляй! Стріляй же! — прицілюючись, гукнув братові Джордж.

Майже одночасно гримнули два постріли, й одразу ж від фургонів почулося тривожне:

— До зброї! Індіанці!

Влучні кулі траперів наздогнали прекрасного коня. Злетівши на диби і пронизливо заіржавши, він упав на землю, а вершника разом із ношею підкинуло вгору й виштовхнуло із сідла.

Вихопивши ножі, Гаррі й Джордж поспішили до індіанця, але той лежав нерухомо.

— Оточіть нас, хлопці, — велів Гаррі солдатам, які прибігли на звуки пострілів. — Решту я зроблю сам.

Він узяв ліхтарню і схилився над індіанцем.

Це був вродливий юнак років п'ятнадцяти-шістнадцяти, зовсім хлопчик. Мав світлу шкіру, яка буває в метисів, і блакитні очі, яких не зустрінеш у чистокровних індіанців. Одягнений він був у візерунчасту хутряну куртку й вузькі шкіряні штани з розрізами нижче колін, оздоблені скальпами. Це по-своєму ефектне вбрання доповнювали мережані мокасини, а густе чорне волосся юнака стримував золотий обідок із пучком орлиного пір'я, що свідчило про шляхетне походження хлопця.

— Схоже, не проста птиця! — сказав Гаррі. — Голову даю на одруб, якщо цей червоношкірий — не синок ко-трогось із чеенських вождів!



Тим часом молодий індіанець, уже зв'язаний ласо, ворухнувся і, люто кресонувши очима на Гаррі, сказав з гіркотою:

— Хуг! Орлиний зір у блідолицих!

Він спробував ослабити пута й тужливо подивився навкруги.

— Гаррі, глянь-но, схоже, цей індіанець був не сам, — сказав хтось із солдатів. — Ти ж у коня влучив, а він он яким лантухом із нього гепнув.

— Обшукайте все навколо, — наказав Джордж. — А ми тим часом відведемо цю «птицю» до полковника. Сподіваюсь, він ще не спить?

— Здається ні, — відказав один із солдатів. — Принаймні чверть години тому він у своєму наметі базикав з індіанським агентом¹ Джоном Мексімом.

— Ходімо ж! — велів Гаррі. — А ви шукайте як слід! Мені теж здалося, ніби він щось тримає у руках — чи то ляльку, чи то дитину. Шукайте добре, хлопці!

Індіанець, очевидно, розуміючи марність опору, поводився спокійно, коли трапери роззброювали його, обшукували й вели в табір.

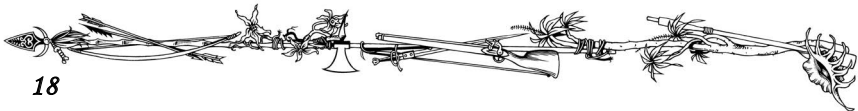
Посеред табору стояв високий конічний намет, усередині якого, сидячи під ліхтарнею, жваво розмовляли двоє. Ймовірно, через грім і вітер вони не почули пострілів.

Це були полковник Деванделль та урядовий уповноважений на індіанських територіях Джон Мексім — обидва сильні, міцні янки з виразистими рисами обличчя, засмагли, майже як індіанці, типові шукачі пригод.

Підштовхнувши молодого полоненого вперед, Гаррі доповів:

— Нарешті ми його спіймали, командире! Клятий індіанець три ночі поспіль поривається вибратися з ущелини.

¹ Індіанський агент — державний службовець, якого призначав уряд США для взаємовідносин між американською владою та індіанськими племенами.



Полковник жваво підхопився на ноги й пильно глянув на молодого індіанця, який незворушно стояв перед ним із підкреслено байдужим виглядом.

— Ти хто такий? — спитав Деванделль.

— Нічний Птах, — просто відповів юнак, немов у цьому ефектному імені були відповіді на всі запитання.

— Ти чеєн?

— Навіщо питати? Хіба з одягу не видно?

— З якою метою ти намагався вийти з ущелини? — змінив тему полковник. — Хіба ти не знаєш, що ми воюємо з твоїм плем'ям, як і з племенами сіу й арапахо?

— Я мав доправити вождеві арапахо Лівій Руці його дочку Міннегагу.

— Брешеш! Ліва Рука ніколи не вчинив би так необачно!

— Хуг! Я воїн і мушу підкорятися наказам.

— А де дівчинка?

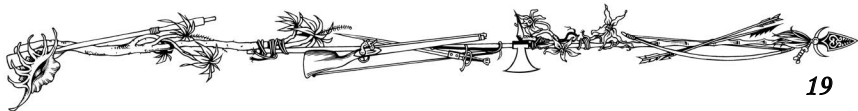
— Напевно, на дні Ущелини Смерті. Я випустив її, коли падав з коня.

— Ти віриш цьому, Джоне? — спитав полковник агента.

— Мені здається, він бреше, — відповів той. — Поперше, очевидно, що перед нами не чистокровний індіанець і навіть не чеєн, а метис, батько якого, найімовірніше, належить до племені сіу, а мати — біла полонянка. У нього блакитні очі, високе чоло й вилиці майже не випинаються. По-друге, на його шиї висить амулет від «воріт першої людини», що їх носять тільки воїни сіу. Тепер вам зрозуміло, що цей молодик просто водить нас за носа?

Полковник промовчав, із якимось прихованим хвилюванням дивлячись на полоненого, що своєю чергою залишався підкреслено незворушним.

Бувалий полковник Деванделль, який багато чого побачив за своє життя, раптом зблід і обтер із чола краплі рясного поту.



— Боже мій! — пробурмотів він.

— Що з вами? — спитав Джон Мексім здивовано. Він уперше бачив полковника таким схвильованим.

— Гадаєш, він метис? — насилу вичавив із себе полковник, здавалося, він відганяв якусь гнітючу думку. — І належить до племені сіу?

— Ставлю свій карабін проти вашого ножа, що так воно й є! — відповів агент. — Справа в амулеті. Таких не носять ні чеєни, ні арапахо.

— Отже, нам необхідно якось змусити його говорити!

— Легше сказати, ніж зробити. Червоношкірі відомі своєю осячюю впертістю: не захочуть говорити — нізащо не будуть.

Увесь час, поки вони перемовлялися, полонений індіанець незворушно мовчав і стояв спокійно. Ні, все ж один рух він зробив — зірвав із шиї зрадницький камінець і шпурнув його вбік.

Заглиблений у свої роздуми Деванделль кілька разів пройшовся наметом, потім ступив крок до полоненого і схопив його за руку.

— Скажи мені правду: ти чеєн чи сіу? — схвильовано спитав він.

— Я воїн, який вийшов на стежку війни з блідолицями. Цього досить! — відповів юнак.

— Мені треба знати, — наполягав полковник.

Нічний Птах знизав плечима і, здавалося, тепер уважніше дослухався до шуму дощу, ніж до полковникових запитань.

— Ти збираєшся відповідати, нещасний?! — вигукнув сприкрений Деванделль. — Хто твій батько?

Юнак трохи помовчав і відказав:

— Не знаю.

— А мати? Вона біла рабиня чи індіанка? З якого племені — сіу чи арапахо?

— Свою матір я ніколи не бачив.

— Це неможливо! — вигукнув полковник.



— Нічний Птах ніколи не бреше! — крижаним тоном промовив індіанець.

— Скажи бодай, якого ти племені?

— Тобі не все одно, блідолиций? Я схоплений ворогами і буду вбитий. Це війна. Присягаюся, що зможу гідно прийняти смерть.

— І ти більше нічого не скажеш мені?

— Ні!

— Що ж, тоді ти отримаєш по заслугі. Я не повірив жодному твоєму слову і за законами воєнного часу змушений тебе розстріляти.

На бронзовому обличчі індіанця не здригнувся жоден мускул.

— Справжній воїн не боїться смерті! — гордо відповів він. — Я відкрито вступив у війну з блідолицими, і Великий Дух віддав мене в твої руки. Я без страху зустріну кулі солдатів, бо виконував свій обов'язок. А ти виконуй свій.

Не встиг полковник відповісти на цю полум'яну промову, як при вході до намету почулися голоси, і в нього зазирнув один із солдатів.

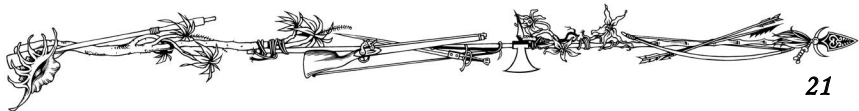
— Командире, а пташечку ми спіймали, — сказав він і підштовхнув уперед індіанську дівчинку на вигляд років одинадцяти-дванадцяти, тоненьку й граційну, з бронзовим личком, правильними рисами обличчя і блискучими очима.

— Ще б кілька хвилин, і вона б сховалася в ущелину, — додав солдат, задоволений вдалою гонитвою.

Побачивши полонянку, Нічний Птах зблід і з досадою смикнув рукою.

Від пильного погляду агента не сховалася ні його блідість, ні цей мимовільний жест.

Виразно подивившись на застиглого індіанця, дівчинка раптом вислизнула з рук солдата, що тримав її, і підійшла до Деванделля, з викликом дивлячись йому в обличчя.



— Ти тут за командира? — різко спитала вона. — Що блідиці хочуть зробити з моїм другом, Нічним Птахом?

— Його розстріляють, — відповів полковник.

Гнів спалахнув в очах дівчинки, вона обернулася і з тугою й жалем подивилася на нерухому постать юного бранця.

Полковник торкнувся її плеча:

— Ти дочка Лівої Руки?

— Так! — відрубала дівчинка.

— Де твій батько?

— Сам у нього спитай!

— Твій друг — з племені сіу чи арапахо?

— Я знаю тільки, що він воїн!

Агент, який слухав цей допит, тихо вилаявся.

— Це справжні дияволята, — сказав він. — Поглянь на них — це ж зовсім діти, а хоч розпеченим залізом їх катує, правди не почувеш.

— Можливо. Але нам необхідно знати, чому цей червоношкірий так наполегливо намагався вибратися з Ущелини Смерті. Упевнений, що причини на те були дуже вагомі.

— Навіть якщо так, ви все одно не витягнете з них ні слова! Час уже з цим кінчати: хлопця розстріляти, а дівчинку посадити під арешт, — пробурчав агент, спокійно закурюючи люльку, немов ішлося про якісь дрібниці.

За роки служби полковникові Деванделлю не раз доводилося віддавати наказ на страту когось із полонених індіанських розвідників — це був звичний метод розправи з ворогами. Але зараз внутрішній голос збунтувався проти вбивства беззбройного юнака, майже хлопчиська. Намагаючись впоратися зі своїми почуттями, старий солдат розгублено мовив:

— Розстріляти можна, звичайно... Але я не думаю, що це правильно, Джоне. Я сумніваюся.



— Дурниці! — холодно відгукнувся агент. — Чи й не трудність — пристрелити отруйну червоношкіру змію! Вам що, є діло до цього індіанця?

Полковник помітно вагався.

— Не знаю... Зі мною таке вперше. Незвичайне почуття... Але я справді не хочу його розстрілювати!

— Таж вам і не треба цього робити, — сухо відповів агент. — Ви накажете, а інші виконають. Крім того, за законами війни ви не маєте права виявляти надмірну поблажливість до ворогів. Цей індіанець — ворожий розвідник, посланець бунтівників, тобто з ним розмова коротка. Проте якщо ви не готові прийняти рішення, я можу зробити це за вас: моїх повноважень достатньо для того, щоб замістити вас у разі потреби. Передайте командування мені, і вже за п'ять хвилин цей індіанець вирушить до прабатьків, а я з цікавістю на це подивлюся.

Замість відповіді полковник тільки досадливо махнув рукою.

Нічного Птаха вивели з намету, слідом за ним вийшов агент, докурюючи свою смердючу люльку.

Нічна гроза вщухла. Над землею клубочився туман, з-за хмари виринув яскравий місяць.

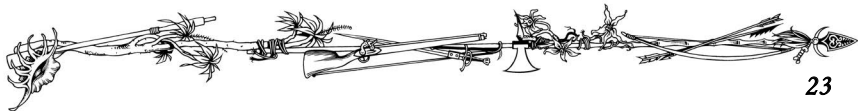
Солдати із загону полковника Деванделля були вже на ногах, жваво обговорювали захоплених полонених і сперечалися, коли саме розстріляють Нічного Птаха. Побачивши, як в'язня ведуть до ущелини, вони натовпом потяглися слідом, щоб не пропустити жодної деталі майбутнього видовища.

Нічного Птаха прив'язали до виступу скелі. Агент підійшов до нього і, не виймаючи з рота люльки, спитав:

— Ну що, надумав говорити?

Індіанський юнак зневажливо посміхнувся і кинув погляд на дівчинку, яку теж привели до місця страти.

На її напівдитячому обличчі застиг вираз зловісного спокою.



Шеренга з шести солдатів вишикувалася перед полоненим. Вони звели рушниці.

— Ходи звідси, дівчинко! — вийнявши з рота люльку, роздратовано гукнув агент Міннегазі. — Тобі тут не місце!

Щойно трапер Гаррі в пориві раптового жалю до дівчинки узяв її за руку й відвів чимдалі, як гримнули постріли. Нічний Птах помер, не сказавши ні слова.

— Усі по місцях! — наказав агент.

Перемовляючись між собою, солдати попрямували до фургонів — і в ту ж мить з ущелини долинуло гучне іржання, після чого у світлі місяця, немов примара, з'явився прекрасний білий кінь.

— Що за чортівня! — скрикнув Гаррі. — Виходить, ми його не прикінчили?

На мить кінь застиг, з німим докором дивлячись на людей, ще раз тужливо заіржав і важко впав на землю мертвий.

Подія справила на всіх гнітюче враження. Солдати замовкли й поспішили до фургонів, а Міннегагу агент повів до полковничого намету.

Деванделль, глибоко замислившись, сидів на кинутому на землю сідлі.

— Порядок! — спокійно доповів агент. — Тепер нехай біси розбираються, ким був Нічний Птах — сіу, арапахо чи чееном.

Полковник підвів на Джона Мексіма сповнений відчаю погляд.

— Усе-таки помер? — ледве чутно прошепотів він.

— Невже вам шкода його, містере Деванделль? Боже мій! Згадайте, скількох індіанців ми з вами відправили на той світ — не злічити! Що ж тепер ви так розхвилювалися? Яке вам діло до цього червоношкірого цуценяти? Я ще розумію, якби ви були місіонером — вони завжди де треба й не треба сльозу пускають і чіпляються до всіх зі своїми душоспасними балачками. Але ж ви солдат! Ми ведемо боротьбу